

A Nagytárkányi népköltési gyűjtemény keletkezése¹

(Lázár Péter és a Folklore Fellows egeri gyűjtése, 1913–1914)

ARNOLD TÓTH

The Formation of the Collection of Folk Poetry of Nagytárkány
(The Collection of Péter Lázár and the Folklore Fellows in Eger, 1913–1914)

Keywords: folk poetry, Bodrogköz, Folklore Fellows, Eger, source publication, manuscript collection, text folklore.

Nagytárkány monográfiája 2006-ban jelent meg, a Fórum Kisebbségkutató Intézet kiadásában. Tizenyolc szerző tizenhat tanulmányban írta meg a község településtörténetének, társadalomtörténetének és néprajzának fontos fejezeteit. (Viga 2006.) A kutatócsoport munkája során kézbe került az 1913–1914-ben keletkezett *Nagytárkányi népköltési gyűjtemény*, Lázár Péter római katolikus teológus kéziratos gyűjtése. A több mint 300 oldalas, kiválóan olvasható és szépen szerkesztett, gazdag kézirat teljes terjedelemben való, önálló megjelentetését a szerkesztő és a kiadó egy II. kötetben tervezte, amit a monográfia címében feltüntetett I-es szám is jelez. A sors úgy hozta, hogy több mint egy évtizedet kellett várni erre a pillanatra, jelen kötettel megvalósul ez a rég eltervezett forráskiadás.²

A kézirat a budapesti Néprajzi Múzeumban található, az Etnológiai Archívumban, EA 440 leltári számon, az úgynevezett *Folklore Fellows-gyűjtések* egyik darabjaként. Létezése a kutatás számára régóta ismert, korábban egy-egy népköltészeti műfaj, egy-egy témakör feldolgozása során bizonyos részleteket publikáltak is belőle, legtöbbit a jeles napi szokások kapcsán Sz. Tóth Judit, de teljes kiadására most először kerül sor. (Sz. Tóth 2006, 383–430. p.; Balogh 2015, 11–56. p.) Szerzője Lázár Péter (1893–1942) nagytárkányi születésű római katolikus pap, aki Egerben végzős gimnazista és elsőéves papnövendék korában készítette a gyűjteményt, két országos pályázati felhívás keretében. Az első felhívásra beadott munkájával díjat nyert, a második körben ezért már felkérést kapott a gyűjtemény folytatására a szervezőktől. A két részből álló,

-
- 1 A hamarosan megjelenő *Nagytárkány II.* – Lázár Péter: *Nagytárkányi népköltési gyűjtemény (1913–1914)* könyv bevezető tanulmánya.
 - 2 Köszönettel tartozunk Liszka Józsefnek és Viga Gyulának a szervező munkáért és a türelméért, Drucker Anikónak a szövegek begépeléséért és Granasztói Péternek az eredeti kézirat digitalizálásáért.

összesen 303 oldalas kézirat több mint 500 folklórszöveget tartalmaz, széles körű műfaji összetételben: népdalok (szerelmi és katonadalok), népballadák, alkalmi köszöntőversek, gyermekjátékok, szokásleírások és szokásszövegek, néphitszövegek és adatok, találós kérdések találhatók benne. A gyűjtemény kb. 90%-át Nagytárkányban gyűjtötte Lázár Péter. A maradék 10%-ot kitevő mintegy 50–60 szöveg a gyűjtésbe bekapcsolódó családtagjai és diáktársai révén további öt településről származik: Keresztespüspöki (ma Mezőkeresztes, Borsod megye), Eger és Parád (Heves megye), Ajak (Szabolcs megye) és Vásárosnamény (Bereg megye).

A szerző, Lázár Péter diákkori sikerei ellenére a népköltési gyűjtőmunkát nem folytatta, pontosabban felnőttkori életrajzában már nincs nyoma a 18 éves korában kibontakozó néprajzi érdeklődésnek. Életútja egy klasszikus papi karrier, az egri főegyházmege területén élt és szolgált egyházmegyes plébánosként több településen, 48 évesen tragikus hirtelenséggel bekövetkezett haláláig.

Lázár Péter 1893. február 8-án született Nagytárkányban.³ 1911-ben jelentkezett Egerbe, ahol július 1-én felvételt nyert a Ciszterci Főgimnázium VII. osztályába mint egyházmegyes papnövendék.⁴ (A teológiai főiskolát megelőzően a katolikus gimnázium két utolsó, VII–VIII. évfolyama volt az előkészítő időszak a kispapok számára.) A gimnáziumban nem volt a legjobb tanuló, érettségén például javítóvizsgára kötelezték.⁵ Ennek ellenére 1913 őszétől a teológián folytatta tanulmányait. 1917-ben szentelték fel, újmisésként első szolgálati helye a Heves megyei Erdőkövesd volt.⁶ Néhány év múlva áthelyezték, 1921-ben már a szintén Heves megyei Bodony községben volt segédlelkész. A plébánossal és a helyi tanítóval közösen katolikus olvasókört szerveztek, ennek keretében az ifjúsági egyesület vezetője Lázár Péter volt.⁷ Itt sem sokáig tevékenykedett, 1922. szeptember 20-án az érsek áthelyezte Jász-Nagykun-Szolnok megyébe, Kunszentmártonba, szintén segédlelkésznek.⁸ Felelős szerkesztője volt a *Kunszentmártoni Katolikus Tudósító* néhány évfolyamának.⁹ Ezt követően Miskolcra kerülhetett hitoktatónak, de ezt csak az *Eger* című napilap híradásából tudjuk, ahol az 1929. április 19-i hírekben ezt olvassuk: „Szmrecsányi Lajos egri érsek kegyúri kijelölés alapján Tiszalök község plébánosává Lázár Péter miskolci r. k. hittanárt nevezte ki.”¹⁰ Hogy bizonyosan róla van szó, azt megerősíti a Ciszter Főgimnázium Értesítője, ahol a húszéves érettségi találkozón Lázár Pétert 1933-ban tiszalöki plébánosként említik.¹¹ Innen került át 1936-ban utolsó állomáshely-

3 *Értesítő*, 1913, 87. p.

4 *Eger*, 1911. 53. évf. 3. sz. (1911. július 5.)

5 *Értesítő*, 1913, 87. p.

6 *Egri Újság*, 24. évf. 54. sz. 4. p. (1917. február 23.)

7 *Egri Újság*, 28. évf. 145. sz. 4. p. (1921. június 29.)

8 *Egri Népszerűség*, 39. évf. 213. sz. 3. p. (1922. szeptember 20.)

9 *Magyar Katolikus Lexikon*, Kunszentmártoni Katolikus Tudósító szócikk. <http://lexikon.katolikus.hu/K/Kunszentm%C3%A1rtoni%20Katolikus%20Tud%C3%B3s%C3%ADt%C3%B3.html> (letöltés: 2017. június 10.)

10 *Eger*, 40. évf. 40. sz. 3. p. (1929. április 20.)

11 *Értesítő*, 1933, 65.p.

ére, Tiszafüredre,¹² az elhunyt Wéber János plébános helyére. Itt hét évet töltött, és a legemlékezetesebb tevékenysége az elődje által megkezdett templomfelújítás és -bővítés befejezése volt. A felújított templom szentelésére 1940 novemberében került sor.¹³ Tiszafüreden intenzív közösségi életet teremtett, aktívan bekapcsolódott különböző közösségi feladatokba, előadásokat, kultúresteket szervezett.¹⁴ Tagja lett a Katolikus Népszövetség Heves megyei választmányának,¹⁵ és az egyházi ranglétrán is elindult föfelé. 1937-ben érseki tanácsos lett,¹⁶ 1939-ben a tiszántúli egyházkerület esperese és tanfelügyelője.¹⁷ Egy felívelő életpálya tört derékba hirtelen halálával, amelyről így adott hírt az *Eger* című napilap: „Váratlanul elhunyt a tiszafüredi esperes. Részvéttel értesültünk, hogy Lázár Péter érseki tanácsos, tiszafüredi esperes-plébános, január 23-án, 48 éves korában, váratlanul elhunyt. A kiváló lelkipásztor korai halálát szívszélhűdés okozta.”¹⁸ Heves vármegye főjegyzője, Dr. Szabó Gyula így emlékezett meg róla: „A törvényhatóság az elmúlt hó folyamán ismét szegényebb lett egy áldozatos és minden nemes célért önzetlen kitartással munkálkodó lélekkel. Január 23-án ugyanis elhunyt Lázár Péter érseki tanácsos, esperes, tiszafüredi plébános. Bár aránylag rövid időt töltött a vármegye területén,¹⁹ az is elegendő volt neki arra, hogy a tiszántúli részekben a felekezetek közötti béke jegyében sok maradandó s közérdekű intézmény létesítésével tegye felejthetlenné emlékét, amit kegyelettel fogunk megőrizni.”²⁰

A magyar néprajz tudománytörténete *Folklore Fellows-gyűjtéseknek* (rövidítve FF- vagy FFC-gyűjtések) nevezi azt a hatalmas kéziratanyagot, amely 1912–1917 között keletkezett, egy jól szervezett országos önkéntes gyűjtőmozgalom keretében. Ezt a több száz füzetből álló, 150 ezer oldalra becsült kéziratanyagot (Diószegi 1972, 148. p.) főként vidéki középiskolák és főiskolák diákjai, tanárai gyűjtötték, legnagyobb része a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában, kisebb része szétszórta az egykor részt vevő iskolák saját gyűjteményeiben található. A kéziratok feldolgozása és a Magyar Népköltési Gyűjtemény sorozatában való közzététele már a gyűjtések elindulásának idején is cél volt, de az 1. világháború miatt csak a *Nagyszalontai gyűjtés* jelent meg 1924-ben. (Szendrey 1924.) Az azóta eltelt időben néhány tematikus válogatás és két jelentős önálló kötet látott napvilágot a forrásanyagból, jelen kiadványunk is ezek sorába illeszthető. (Banó 1983, 36–50. p.; Verebélyi 1998; Szalay–Rudasné 2001; Tóth 2005, 45–65. p.; Balogh 2015, 11–56. p.)

12 Magyar Katolikus Lexikon, Tiszafüred szócikk.

<http://lexikon.katolikus.hu/T/Tiszaf%C3%BCred.html> (letöltés: 2017. június 10.)

13 *Eger*, 51. évf. 173. sz. 4. p. (1940. november 2.)

14 *Eger*, 48. évf. 190. sz. 4. p. (1937. november 28.)

15 *Eger*, 49. évf. 144. sz. 2. p. (1938. szeptember 11.)

16 *Eger*, 48. évf. 143. sz. 2. p. (1937. augusztus 20.)

17 *Eger*, 50. évf. 135. sz. 5. p. (1939. augusztus 27.)

18 *Eger*, 53. évf. 14. sz. 5. p. (1942. január 24.)

19 Valójában 25 aktív évéből 13-at Hevesben, 8-at más megyében töltött. Itt valószínűleg csak a közéleti szempontból is számon tartott utolsó hét tiszafüredi évére gondolt a megemlékező.

20 *Eger*, 53. évf. 27. sz. 1. p. (1942. február 16.)

A Folklore Fellows (FF, németül *Folkloristischer Vorscherbund*, franciául *Fédération des Folkloristes*, dánul *Folkeminde Forskere*) a folklór gyűjtésére létrehozott nemzetközi szövetség, 1907-ben alakult meg Finnországban. Az alapítók, Karle Krohn helsingfor-si egyetemi tanár, Orlík Axel koppenhágai egyetemi tanár és Carl von Sydow svéd folklorista nem kisebb célt tűztek maguk elé, mint: „a kutatók számára az egyes országok népköltési (folklorisztikus) anyagát hozzáférhetővé tenni s ennek érdekében a meglévő nyomtatott és kézirati gyűjtemények és elszórt közlemények lehetőleg teljes lajstromait elkészíteni és valamely nemzetközi nyelven kiadni.” (Katona 1908, 374. p.) Az alapítók Magyarországra a Néprajzi Társaságnak is elküldték az alapító iratokat és az alapszabályt. Ezt a felhívást a társaságban Katona Lajos ismertette. A választmányi ülésen a vezetőség állást foglalt a csatlakozás mellett, azonban az FF „magyar osztálya” csak három évvel később, 1911. november 29-én alakult meg, 23 folklorista részvételével. Elnöknek Sebestyén Gyulát választották, aki lendületes szervezőmunkába kezdett, és az északi „kultúrnépek”, a finnek és a dánok példáját követve országos népköltési gyűjtőmozgalmat hirdetett. (Sebestyén 1912, 193–199. p.)

Sebestyén Gyula a közép- és főiskolás diákságot kívánta mozgósítani a gyűjtés céljaira. A diákokkal és a vidéki értelmiséggel való együttműködésnek, gyűjtőhálózatok kialakításának a 19. században is voltak már szép példái. Az első magyar népköltési gyűjtemény, Erdélyi János *Népdalok és mondák* három kötetének az anyaga, vagy Kriza János *Vadrózsák* című gyűjteménye is hasonló módon, önkéntes gyűjtők sokaságának munkája révén gyűlt össze. Az FF magyar osztálya úgy gondolta, hogy a nagy múltú vidéki kollégiumokban rendelkezésre áll egy megfelelően képzett tanári gárda, akik a gyűjtést meg tudják szervezni, és az iskolák vonzáskörzetéből, nagyobb részben a környező falvakból származó diákságnak pedig megvannak a közvetlen kapcsolatai az adatközlők felé.

Találkozott ez az elképzelés a Magyar Néprajzi Társaság alapszabályában is rögzített tudomány-népszerűsítő törekvésekkel. Sebestyén Gyula a társaság 1912. január 31-i választmányi ülésén javasolta, hogy „a néprajz iránti érdeklődés fölébresztése és fokozása” érdekében a Magyar Néprajzi Társaság 1912-től kezdve tartson vidéki vándorgyűléseket. A választmány elfogadta Sebestyén Gyula indítványát, és az első vidéki vándorgyűlés helyszínéül Sárospatakat jelölte meg. (Tóth 2005, 57–60. p.) 1912-ben Sárospatakon és Egerben, 1913-ban Pápán, Kecskeméten és Szegeden, 1914-ben Pécsen rendeztek vándorgyűléseket. Ezek egyszerre szolgálták a Néprajzi Társaság és az FF céljait: a néprajz ügyét vidéken népszerűsítették, új kutatók megismerésére, új tagok felvételére nyílt lehetőség. A vándorgyűlések helyszínéül szolgáló iskolákban pedig vidéki gyűjtőszövetségeket szerveztek, és az FF meghirdetett pályázataival elindították a népköltési gyűjtőmunkát. 1915-ig 11 település (Sárospatak, Eger, Győr, Csurgó, Pápa, Nagyszalonta, Csáktornya, Kassa, Kaposvár, Komárom, Kisújszállás) 25 közép- és felsőfokú iskolájának diáksága 149 pályaművet küldött be ezekre a felhívásokra. (Bán 1915, 337. p.)

Egerben 1912. június 2-án került sor az ifjúsági gyűjtőszövetség megalakítására, és a pályázatok meghirdetésére. A szervezők nevében Sebestyén Gyula így emlékezett az eseményre: „A sárospataki első vidéki szövetség megalakításának sikere bennünket arra bátorított, hogy utána nyomban hozzáfogtunk egy második szövetség alakításának előmunkálataihoz. Ennek helyéül Egert szemeltük ki, a Mátra és Bükk vidékének erőtlő

duzzadó iskola-városát. Vállalkozásunk hathatós támogatására itt nyomban megnyertük Kassuba Domokos főigazgatót s vele a ciszt. főgimnázium egész tanári karát. Ennek köszönhető, hogy már június 2-án megtarthattuk második alakuló gyűlésünket és kihirdethettük gyűjtésre buzdító ifjúsági pályakérdéseinket.”

A Ciszterci Főgimnázium tornatermébe szervezett gyűlést a helyi sajtó előzetesen meghirdette, néhány nappal az esemény előtt közzétették a programot, és toborozták a hallgatóságot. Öt intézmény: a gimnázium mellett az állami főreáliskola, az érseki szeminárium (teológia), a jogakadémia és a tanítóképző főiskola diáksága és tanárai is részt vettek rajta.²¹ A történekről később beszámolt az *Eger* című napilap és az *Ethnographia* is,²² itt most a házigazda Ciszter Főgimnázium értesítőjét idézzük: „Szalay Imre miniszteri tanácsos, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, mint a Magyar Néprajzi Társaság elnöke, megnyitó beszédében általánosságban, Sebestyén Gyula dr. a F. F. magyarországi elnöke pedig részletesebben ismertette a nagyfontosságú tudományos mozgalmat, melynek zászlaja alá akarják sorakoztatni a magyar ifjúságot. Ezután intézetünk igazgatója megalakulnak jelentette ki az egri gyűjtőszövetséget, melynek bizottságába a főgimnázium tanári karából Madarász Flóris dr. és Kürti Menyhért dr. tanárok választottak be. Ezután Bán Aladár dr. a F. F. magyarországi titkára tájékoztató előadást tartott a gyűjtés módjáról, Horger Antal dr. fővárosi tanár pedig a tájnyelv hangtani lejegyzésének módozatait ismertette. Majd Madarász Flóris dr. tanár kihirdette a Kisfaludy Társaság, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Magyar Néprajzi Társaság és egyes magánfelek által a gyűjtők számára kitűzött pályadíjakat, s végül Demkó György dr. rektor-kanonok lelkes szavai zárták be a gyűlést. Bibornok Érsek Urunk magas érdeklődésének azzal adta jelét, hogy Dutkay Pál apátkanonok által képviseltette magát, a főkáptalant pedig Foltin János kanonok, egervári prépost képviselte. A hallgató közönség soraiban jelen volt városunk büszkesége, Gárdonyi Géza jeles írók is.”²³

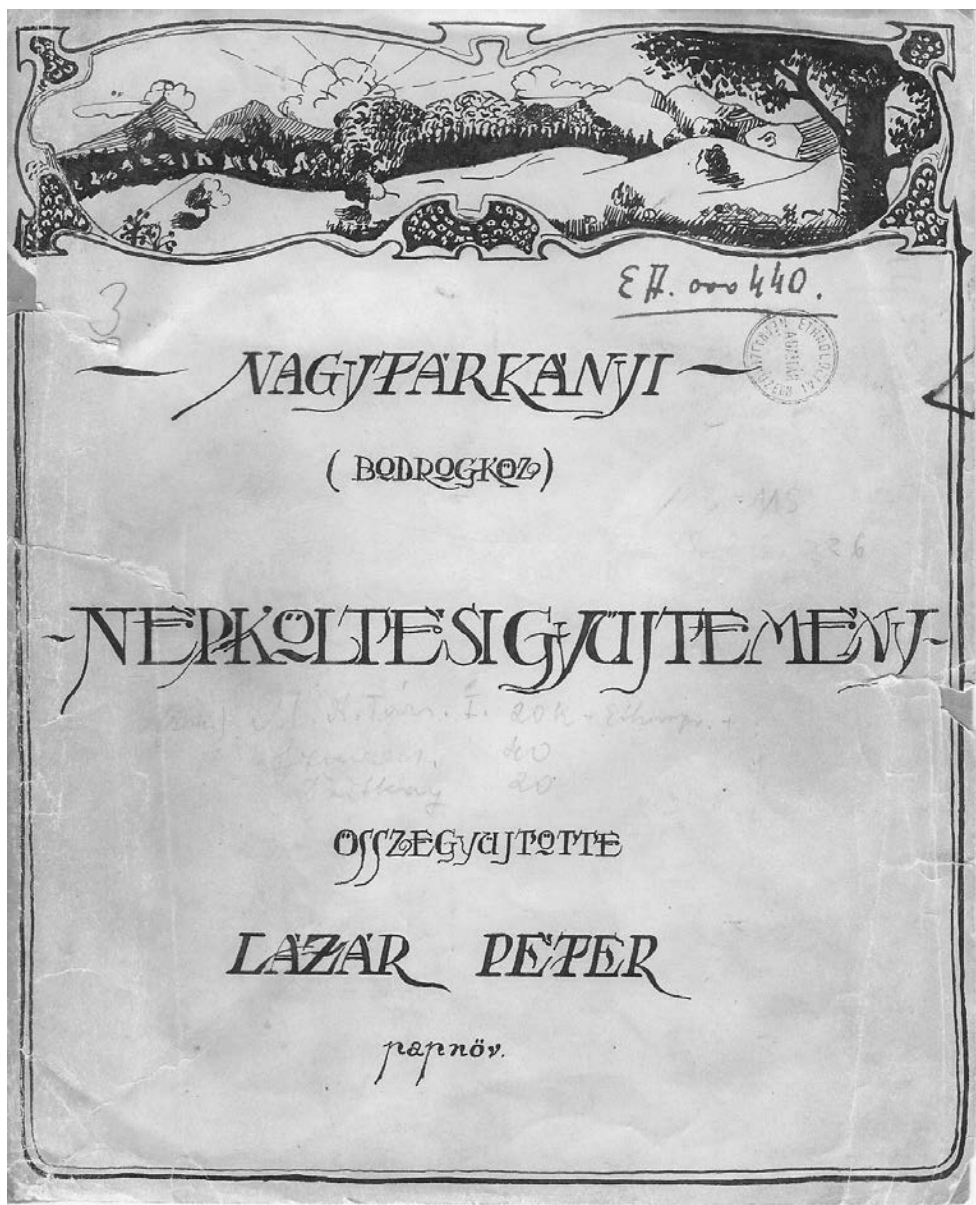
A pályázatok jutalmazására nyolc díjtételt tűztek ki a szervezők. Eredetileg a nyári szünet állt volna rendelkezésre a feladat teljesítésére, de a határidőt a tanév végéig meghosszabbították Sárospatakon és Egerben is, hogy a karácsonyi és húsvéti szünetben is dolgozhassanak a gyűjtők. A munka kereteit, egységes szempontjait Sebestyén Gyula és Bán Aladár egy részletes gyűjtési útmutatóban foglalták össze. (Sebestyén-Bán 1912, 200–213. p.) Ezt a vándorgyűlésen Bán Aladár előadásban ismertette, a diákoknak füzet formájában kiosztották, és néhány nap múlva az *Eger* című hetilap is közölt belőle egy összefoglalót.²⁴ A *Tájékoztató* a mozgalom általános céljainak ismertetését követően a gyűjtés módjára vonatkozóan ad eligazítást. Kiemeli, hogy mindenki egy falu, lehetőleg saját szülőfaluja szájhagyományát igyekezzék összegyűjteni, és a tágabb vidékre csak ez után terjeszkedjék a gyűjtő figyelme. Hangsúlyt fektet a betű szerinti lejegyzésre, a tájnyelvi adatok fontosságára. Felhívja a figyelmet a változatok

21 *Eger*, 35. évf. 43. sz. 3. p. (1912. május 29.)

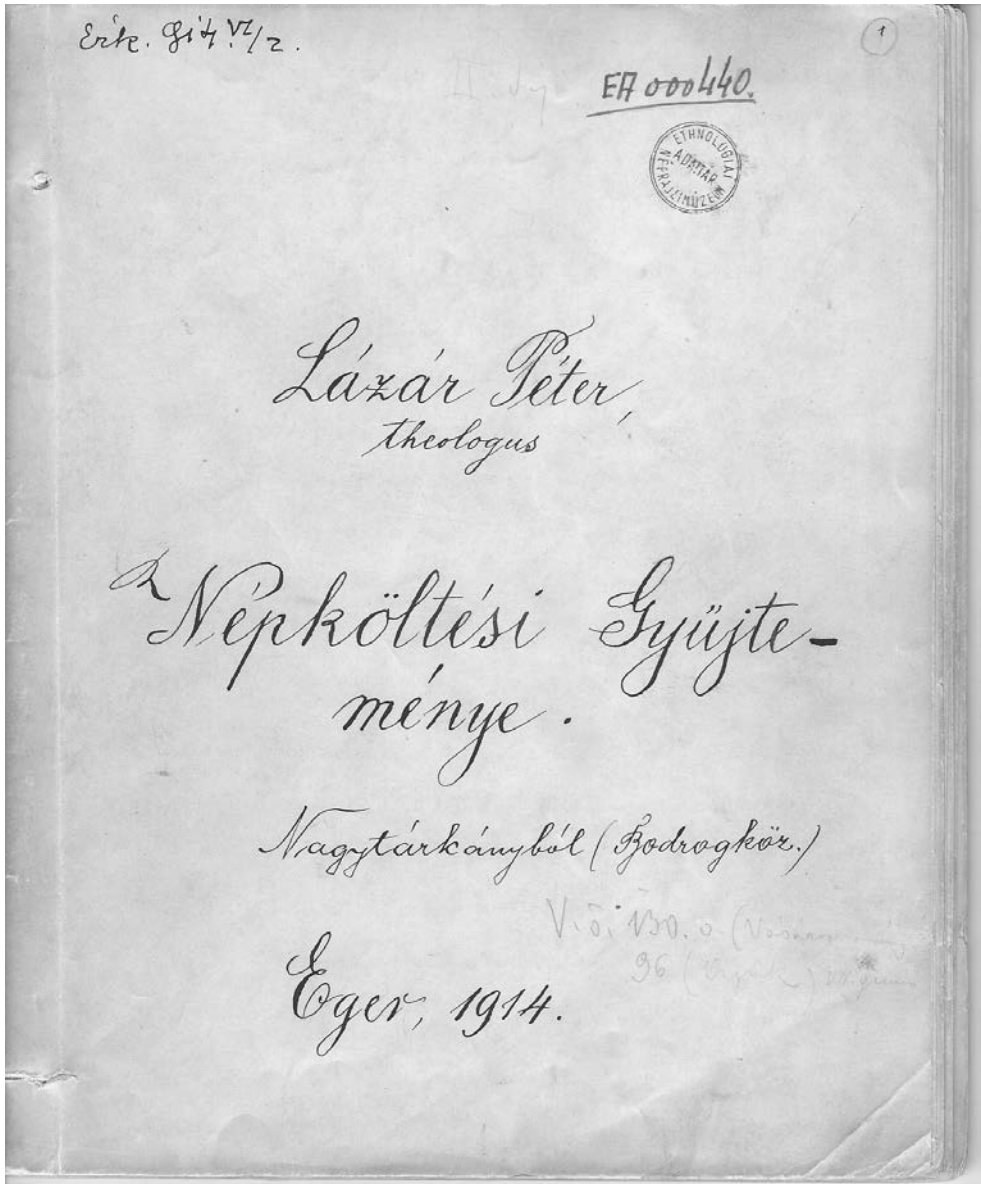
22 *Eger*, 35. évf. 45. sz. 2. p. (1912. június 5.); Sebestyén 1912, 198–199. p.

23 *Értesítő*, 1912, 111–112. p.

24 *Eger*, 35. évf. 46. sz. 2. p. (1912. június 8.)

rögzítésére, és óvja a gyűjtőket a fogyatékos vagy irodalmi befolyást sejtető szövegek leírásától. Külön foglalkozik a népdalok gyűjtésével, ismertetve a szájhagyományban működő törvényszerűségeket a különböző témájú versszakok összefűzéséről. „Ilyen esetekben a gyűjtő hivatása, hogy többszöri meghallgatás és több irányú puhatolózás után a versszakok összetartozóságát megállapítsa.” Részletesen közli a rögzítendő adatokat, a gyűjtésre használt papír méretét, a kottázás módját, a Nemzeti Múzeum

néprajzi osztályától kölcsönözhető fonográfok használatát. A Tájékoztató III. fejezete a tulajdonképpeni kérdőív, az alábbi tematikai csoportosításban:

- A) Népköltés, népnyelv, népzene
1. Misztériumok és alakoskodó játékok
2. Balladák és rokonneműek

3. Dalok
4. Verses levelek
5. Találós mesék
6. Ráolvasások
7. Mesék
8. Legendák
9. Mondák
10. Közmondások, szólások, gyökeres mondások
11. Tájnyelvi emlékek
12. Népzene
13. Fényképezés, rajzolás
14. Kézirati és ponyvairadalmi emlékek

B) Néphit és babonás szokások

1. Születés, gyermekkor
2. Legény és leány
3. Házasság
4. A családi élet
5. Élelmezés
6. Lakás és ruházat
7. Foglalkozások
8. Egészség és betegség
9. Halál
10. Táltoskodás
11. Jeles napok
12. Állat- és növényvilág
13. Elemek
14. Az ég és a levegőég
15. Mithikus lények

A Tájékoztató a *népköltészet* és a *néphit* gyűjtőfogalma alá rendelve – a tánc és a népi vallásosság kivételével – a folklór szinte minden tartományát felöleli, de a bevezetőben kiemeli a balladák, népdalok, helyi mondák, eltűnőben lévő tündérmesék, állatmesék gyűjtésének fontosságát.

A vándorgyűlés egri helyszínén elért közönségsikert, a nagy lelkesedéssel meginduló gyűjtést az egri érsek, Samassa József támogató hozzáállása is elősegítette. Ő 1912 nyarán már súlyos beteg volt, a ciszterek tornatermébe személyesen nem ment el, küldött útján képviseltette magát. Az egyházi vezetők elkötelezettségét jelzi, hogy helyettese és utódja, Szmracsányi Lajos érsek anyagilag is támogatta a gyűjtőmunkát egy pályadíj felajánlásával, és 1912. augusztus 3-án az egyházmegyei hírlevélben minden plébánia számára megküldte a pályakérdéseket, a *Tájékoztató* füzet igény szerinti szét-

küldésére pedig felajánlotta az egri érseki iroda szolgálatait.²⁵ Valószínűleg ennek a közreműködésnek is szerepe volt abban, hogy egy év múlva országosan már tízezer példány kiosztásáról adott hírt az FF Magyar Osztálya.²⁶

1913 júniusában megtörtént az első pályázat értékelése és a díjkiosztás. A diákok közül a papnövendékek voltak a legaktívabbak: „az érseki szeminárium hallgatóinak gyűjtése a másik négy tanintézet igen értékes gyűjtéseinek összegét háromszorosan felülmúlta.”²⁷ A Ciszterci Főgimnázium VIII. osztályába járó seminaristák kapták a legtöbb elismerést: Rubovszky Ferenc öt díjat, Répási István és Lázár Péter négy-négy díjat nyertek, a kisebb tanulók közül pedig Székely László három pályadíjat kapott. A többi díjazott sorából ők négyen kiemelkedtek azzal, hogy az egyik szervező testület, a Kisfaludy Társaság felkérte őket a gyűjtés folytatására a következő tanévben. Egyúttal meghirdették az 1913. évi pályakérdéseket és díjakat is.²⁸ A második pályázati kör hasonló sikert hozott, 1914. júniusában nyolc diák kapott díjazást a különböző kategóriákban.²⁹ Az ekkor meghirdetett harmadik év volt az utolsó az egri gyűjtések történetében. Az 1912–1915 közötti időszakban összesen 28 pályamunka készült, a teljes országos termés mintegy 25%-a, ezzel az egri gyűjtőszövetség a második helyen állt a sárospataki mögött. (Bán 1915, 337. p.)

Lázár Péter két gyűjteménye az FFC-gyűjtések közül a legjobb munkák közé tartozik. Mind terjedelmében (500-nál több folklórszöveg, 300 oldalon), mind műfaji változatosságában kiemelkedő, gazdag keresztmetszetet ad Nagytárkány 1. világháború előtti éveinek élő szövegahagyományáról. A szerző igyekezett a *Tájékoztató* útmutatását követve minél nagyobb mennyiségű és minél sokrétűbb anyagot összegyűjteni. „A *Tájékoztató* szerint jelezni kell, mit kitől hallottam” – kezdi a bevezetőt az 1913-as kéziratban. Az első füzet esetében csak a nyári szünet egy részében (1912 nyarán, a június eleji meghirdetést követően) tudott gyűjteni, a karácsonyi és a húsvéti szünetben nem mehetett haza. Így az idő rövidsége miatt nem sokat járt adatközlőknél, helyette két forrásra támaszkodott. Saját emlékezetéből jegyezte le az anyag egy részét, más részeit pedig öccse gyűjtötte össze a számára, aki a téli szünetben is otthon lehetett. Az 1914-es kézirat bevezetője már sokkal szűkszavúbb: „részben magam gyűjtöttem, részben atyám és öcsém írták össze, amit ők maguk is tudtak.” A gyűjteményben az adatközlők megnevezésével nem találkozunk, pedig a *Tájékoztató* erre külön felhívja a figyelmet: „A néphagyomány gazdátlan költői és néprajzi érdekű emlékeit mindig a nép egyszerű fiainak ajkáról és mindig betűszerinti hűséggel jegyezzük le. [...] A lejegyzett adalék alatt megjelölendő a kelt, a diktáló neve és kora, faluja és vármegyéje, valamint az imént jelzett vallomás erre érdemes tartalma. Vidékről szakadt halászoknál, pásztorok-

25 Samassa érsek és a Folklore Fellows. *Ethnographia*, 24, (1913) 126–127. p.

26 Az országos gyűjtés „*Tájékoztató*” cz. füzetének első tízezer példánya. *Ethnographia*, 24, (1913) 373. p.

27 Az egri gyűjtés eredménye. *Ethnographia*, 24, (1913) 251–252. p.

28 *Értesítő*, 1913, 105–106. p.

29 *Értesítő*, 1914, 364–365. p.

nál, cselédeknel, munkásoknál s egyéb bevándorlóknál megemlíthendő az illetők származási helye is.” (Sebestyén–Bán 1912, 201–202. p.) A gyűjteményből azonban nem derül ki pontosan, hogy mely szövegek kítől származnak.

Az eredetiség, hitelesség kérdése ugyanakkor Lázár Pétert is foglalkoztatta. Mivel az anyag egy részét családtagjaitól kapta, ezek kapcsán meg kellett fogalmaznia, hogy mit tekint eredetinek: azt, amit saját maga is ismert, hallott. Az öccse gyűjtéséből ezért nem közölt mindent, „hanem csakis azokat, amiket én magam is eléggé ismerek, vagy amiket legalább hallottam már vagy egyszer népünk ajkáról, s így remélhettem, hogy azt valóban ismerik és dalolják is. Aminek eredetiségéről pedig még nem vagyok biztos, azon dalt *-gal jelöltem meg”. Odafigyelt arra, hogy lehetőleg valóban nagytárkányi anyagot gyűjtsön. A széles körben elterjedt új stílusú népdalok esetében figyelembe vette, hogy azokat valóban ismeri és használja-e a közösség, vagy csak egy-két ember repertoárjához tartoznak: „Kétkedésem azon egy pár dalban onnan származik, hogy az öcsém több dalt katonaviselt legények után írt le, s ezek bizonyára azt is lediktálták tárkányi nóta gyanánt, amit szolgálatuk ideje alatt máshol tanultak.”

A gyűjteményben néhány helyen előfordul, hogy egy-egy versszak vagy kétsoros refrén többször is lejegyzésre került. Ez azért is lehet, mert a folklórban a népdalok (főleg az új stílusú szerelmi dalok) esetében a szöveg és a dallam kapcsolata rugalmas. Az énekesek szabadon alkalmazzák a szöveget a dallamhoz, vagy fordítva; és ugyanígy szabadon kapcsolódnak egymáshoz az önálló négysoros strófák. Lázár Péter is érzékelte, hogy a népdalok „alapegysége” a versszak, ezért a szövegek többsége önálló sor számon, külön alkotásként került nála lejegyzésre. A szövegek alkalmi vagy tartós összekapcsolódására, a kontamináció jelenségére is felfigyelt, a húsvéti köszöntőversek kapcsán: „Úgy hiszem, ez két versből keletkezett, de nem tudtam olyanra akadni, aki külön mindkét verset jól el tudta volna mondani, s így én is egynek veszem.”

Bár csak egy helyen említi, valószínűleg többször is használt népi kéziratos gyűjteményeket a munka során. „A betlehemi játékot a játszók szövegéből másoltam” – írja a bevezetőben. A húsvéti köszöntőknél megjegyzi, hogy a régi szövegeket apjától kapta, másutt „régibb töredék” jelzővel illet egy dalszöveget. Az ajaki lakodalmi szokások leírásánál feltehető, hogy az anyagot számára elküldő „VII-es gimnazista” diáktársa kéziratos vőfélykönyvből másolta a vőfélyverseket. A *Tájékoztató* a népi kéziratok és „a vásári ponyva régi nyomtatott termékei” fontosságára külön felhívta a gyűjtők figyelmét. (Sebestyén–Bán 1912, 206. p.)

A gyűjtemény műfaji összetétele változatos. A népszokások közül a karácsonyi ünnepkör van túlsúlyban, két teljes betlehemes játék (egy nagytárkányi és egy ajaki) mellett a csillagozás és a kántálás, karácsonyi köszöntés leírását, szövegeit tartalmazza. A húsvéti ünnepkör kapcsán locsolóversek, húsvéti köszöntőversek és a pünkösdi „pendiázás” szokásleírása olvashatók.³⁰ A 2006-os Nagytárkány-monográfiában Sz. Tóth Judit részletesen feldolgozta ezeket a szövegeket, későbbi párhuzamaik és változataik összehasonlító anyagával és a betlehemes játék szereplőinek jelmezes fotóival

30 A köszöntőversek műfajához lásd Viga 1996, 239–266. p.

együtt.³¹ Az emberi élet fordulói közül egyedül a lakodalom jelenik meg a gyűjteményben, szokásleírással és vőfélyversekkel, lakodalmi dalokkal. Gazdag a gyermekfolklor anyag, a játékleírások és énekes-táncos körjátékok szövegei mellett kiolvasókat és csúfolókat is találunk. A kispikái prózaműfajok közül a találós kérdések szerepelnek. A néphit adatok a hiedelmek széles körét felölelik, közöttük számos archaikus (pl. boszorkányhittel kapcsolatos) adat található. Külön kiemeli a szerző az időjárással kapcsolatos jóslásokat.³² A népköltészet prózai műfajai: a mese és a monda hiányoznak, néhány eredetmagyarázó Krisztus-legenda szerepel csupán a gyűjteményben.

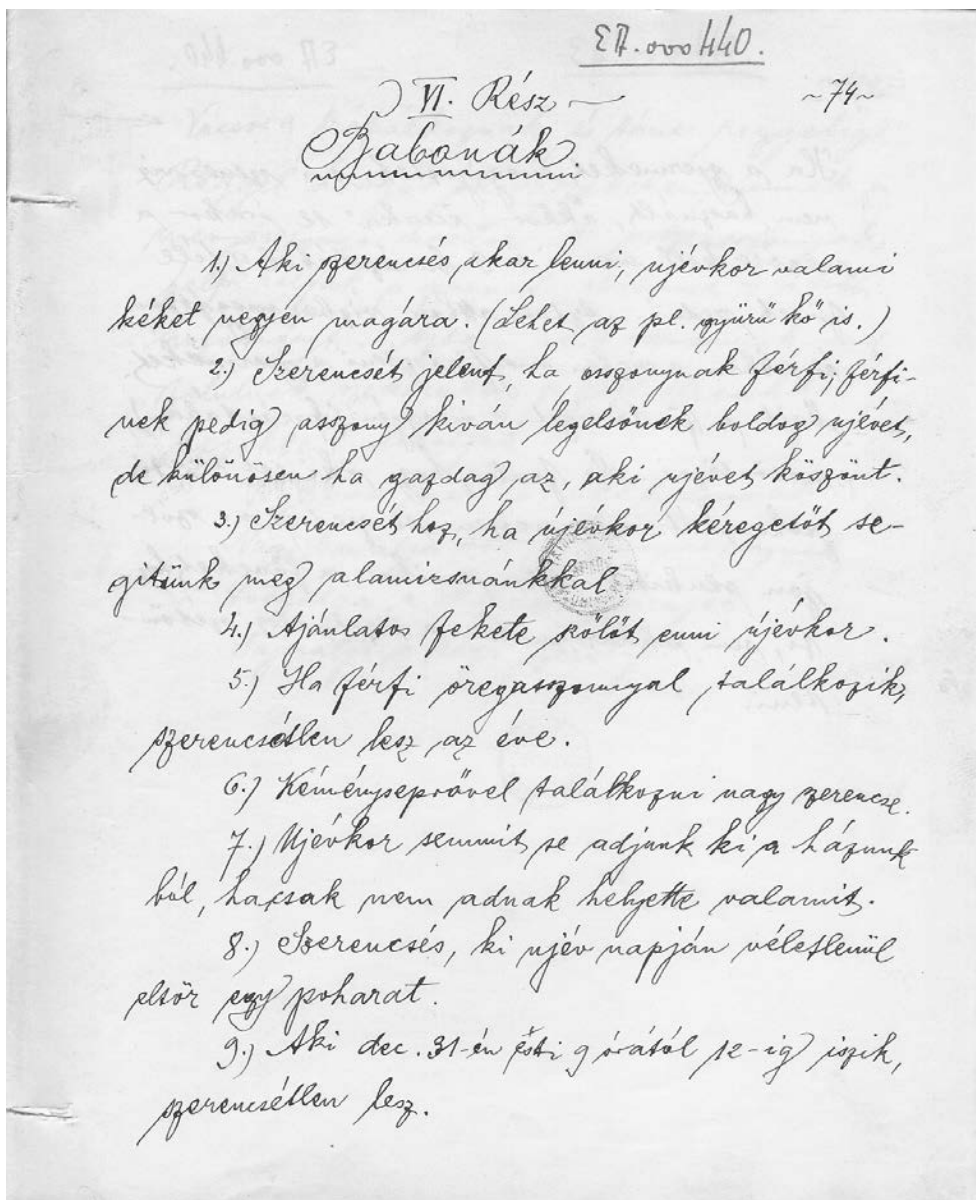
A legerősebb, mintegy 75%-ot kitevő rész a lírai népköltészet, a népdalok köre. Két nagy tartalmi-tematikai csoportban, szerelmi dalok és katonadalok szerepelnek a legnagyobb számban a gyűjteményben, minden településről. Többségük új stílusú népdal, de előfordulnak archaikusabb, régi stílusú szövegek is. A balladák szintén új stílusúak, betyárballadák és ponyvaballadák. A *Cséplőgéphe esett lány* (Farkas Julcsa) balladája két változatban is szerepel. A kézirat az FF-gyűjtésekre jellemző módon szinte csak szöveggyűjtemény, lekottázott dallam mindössze három van benne. Lázár Péter valószínűleg nem tudott kottázni, mert a lejegyzést a nagytárkányi tanító segítségével készítette. (Név szerint nem említi, de valószínűleg Branna József római katolikus kántortanító lehetett a segítőtje. [Fehér 2006, 250. p.]) Nagy hangsúlyt fektetett Lázár Péter a betű szerinti lejegyzésre, amihez fonetikai jeleket is használt, és ezeket mindkét kézirat bevezetőjében részletesen magyarázza. Hozzáteszi, hogy a saját kútfőből lejegyzett, és a saját maga gyűjtötte szövegek esetében tudta ezt alkalmazni, az apja és öccse által leírt szövegek esetében nem. Röviden bemutatja a nagytárkányi tájnyelv általa észlelt jellegzetességeit, a népdalok előadásmódját, és a lejegyzés során alkalmazott saját megoldásait.³³ Ezekben igyekezett a *Tájékoztató* útmutatása szerint eljárni, azzal a különbséggel, hogy a diftongusokat nem jelölte. „A tájnyelv hangtani lejegyzésében a diftongus (é, °é, °ö, °ö, °ó, °ó, vagy °i, °ü stb.), továbbá a zárt ë, hosszú â, ê (vagy ā, ē) pontosan jelzendő. Viszont éberem ügyelni kell, hogy a nem ejtett hangok (pl. vót, ezzê, mié’ – volt, ezzel, miért – stb.) elmaradjanak.” (Sebestyén-Bán 1912, 206. p.)

A kézirat sajtó alá rendezése során az első feladat az EA 440-es anyag oldalszámozásának kiigazítása volt. A forrás két részletben keletkezett, 1913-ban és 1914-ben. Mivel a szerző és a gyűjtés helye azonos, a két pályamű egy leltári számon, egy dokumentumként került beletárolásra a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumába. Valami oknál fogva a későbbi, 1914-es füzet került előre (valószínűleg azért, mert annak szépen rajzolt címlapja van), ezért a folytatólagos múzeumi oldalszámozás nem követi a gyűjtemény valós, eredeti sorrendjét. Ebben a kötetben a sorrendet a keletkezés szerinti időrendbe visszaállítva, az eredeti kéziratok különállóságát érzékeltetve, azokat

31 Sz. Tóth 2006, 383–430. p. A bodrogi közeli betlehemes játékokhoz lásd még Viga 1996, 219–232. p.

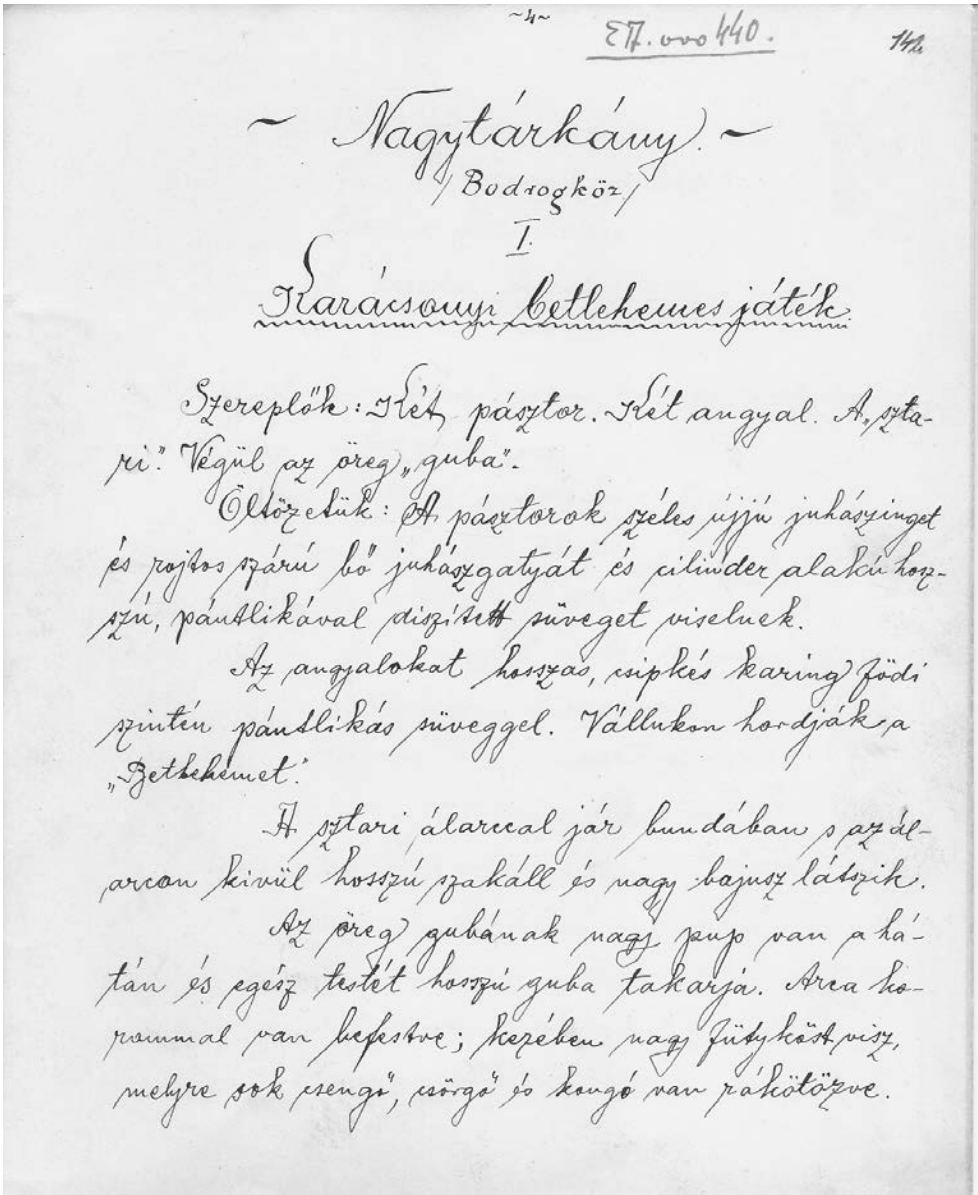
32 A néphit adatokhoz lásd Viga 1996, 267–300. p.; Sz. Tóth 2006, 417–424. p.; L. Juhász 2006, 431–476. p.

33 A népnyelvi jellegzetességekhez lásd Mizser 2006, 229–242. p.

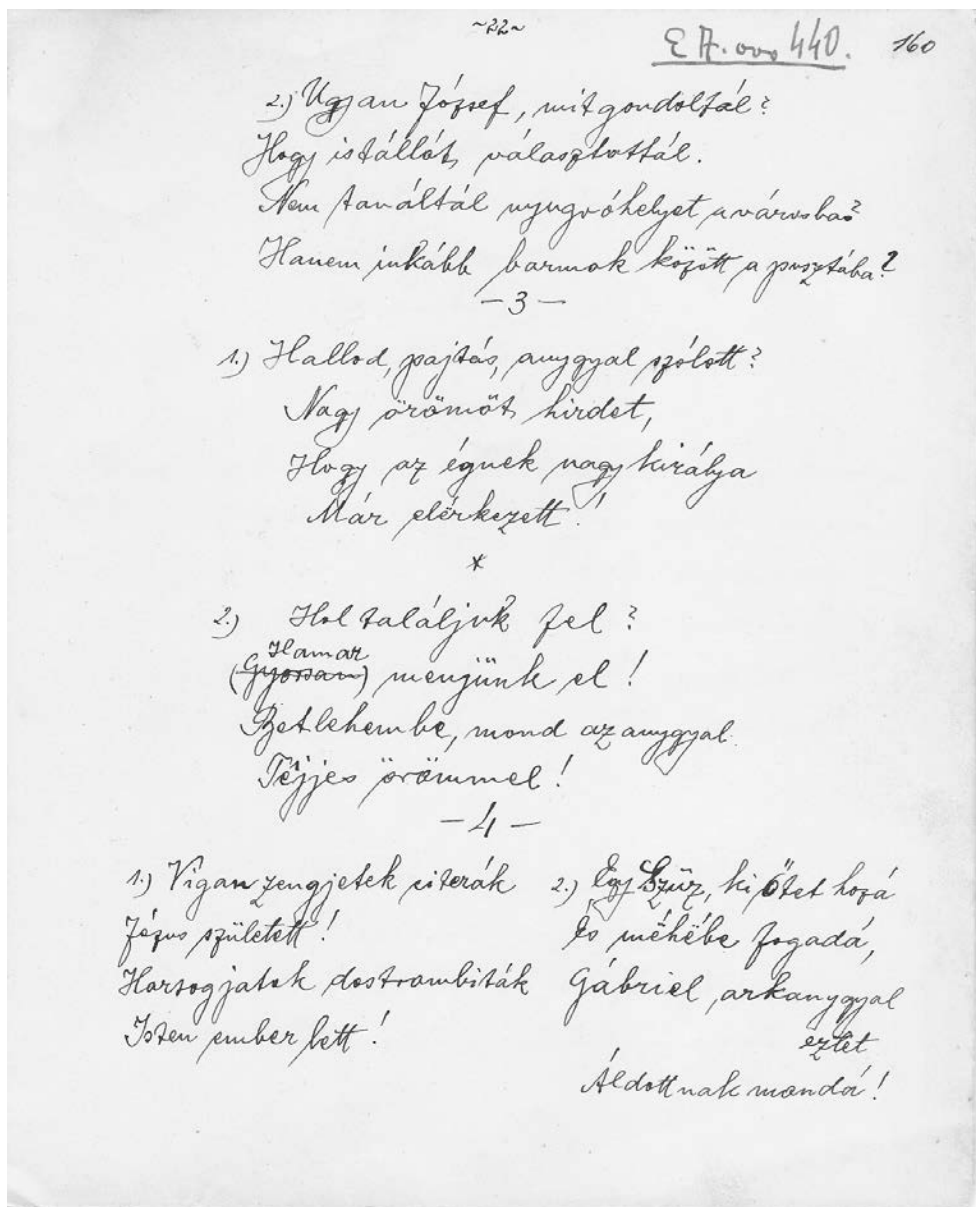
évszámokkal egyértelműen megjelölve, két nagy egységben közöljük a szövegeket, 1913-as gyűjtés és 1914-es gyűjtés címen.

A feldolgozás során felmerült egy másik lehetőség is: az anyag teljes átrendezése, és műfajonkénti, azon belül pedig tartalmi-tematikai vagy szövegtípusok szerinti csoportosítása. Ennek előnye lehetett volna, hogy egy-egy műfaj szövegei nem maradnak szétszórva, hanem egy csokorba kerültek volna. Számos gyakorlati ok mellett azonban elméleti megfontolások is azt erősítették, hogy minél inkább ragaszkodjunk az eredeti

forrás szerkezetéhez. Így nem a mai tudásunk szerinti beosztásban, hanem a gyűjtés korabeli rend szerint olvashatók a szövegek. Ez tükrözi egyrészt az FF-gyűjtések műfaji szemléletét, másrészt pedig mentesíti a szerkesztőt az eredeti kézirat visszakereshetőségét szolgáló, bonyolult hivatkozások alkalmazásától.

Lázár Péter maga is alkalmazott oldalszámozást. Római számokkal és címmel megjelölve, műfajonkénti fejezetekre tagolta az anyagot, és minden egyes szöveget megszámozott. Mindehhez tartalomjegyzéket és sorkezdetmutatót is összeállított, tehát a

gyűjtemény precízen rendezett és jól kereshető. A feldolgozás során azonban gondot okozott az, hogy a szövegek sorszámozása minden fejezet esetében 1-es számmal előlről kezdődik, így sok az azonos, ismétlődő sorszám. Gond volt az is, hogy az egyes fejezeteken belül az alfejezeteket is római számok jelölik, amelyek helyenként ismétlődnek, vagyis pl. III/2-es szöveg több is volt az anyagban. Ezt a nehézséget úgy hidaltuk át, hogy minden szöveg egy új egyedi azonosítót, arab sorszámot kapott 1-től 508-ig.

Ezzel együtt a hitelesség és beazonosíthatóság érdekében minden adatot megtartottunk a szövegek eredeti pozíciójával kapcsolatban így:

- Új, egyedi sorszám félkövér számmal, a szöveg előtt balra fent: **196.**
- A kéziratban viselt eredeti sorszám alatta zárójelben: (34.)
- A kézirat eredeti oldalszámozása jobbra a lapszélén: 120.
- A múzeumi leltározáskor adott másodlagos oldalszám mellette zárójelben: (258)

196.

(34.)

120. (258)

A tárkányi bíró kapujába,
Lehullott az akácfa virága.
Felszedné azt sok jó édesanya,
Csak a fia katona ne vóna!

A szövegközlés módját az eredeti kézirathoz képest némileg megváltoztattuk. Szövegű, de nem teljesen betűhív, részben modernizált átiratot készítettünk, két okból. Egyrészt ennek a kötetnek fontos célja a használhatóság, olvashatóság, közérthetőség. Elsősorban nem a folklorista vagy nyelvész szakemberek, hanem a szélesebb olvasóközönség, főleg a bodrogköziek számára készült, ezért több megoldásban a mai helyesíráshoz igazítottuk a szöveget. Másrészt Lázár Péter gyűjtése korántsem egységes és következetes: hol alkalmazott fonetikus jeleket, hol nem. Ugyanazokat a szavakat több helyütt másképpen írta. A más településekről gyűjtött anyag esetében az élő nyelvet nem ismerte, mert kéziratokból átvett szövegekkel dolgozott. Ezért a mai helyesírás szerint javítottuk a hosszú-rövid magánhangzók (pl. vasut – vasút), a kettős mássalhangzók (pl. ucca – utca) a ly-j írásmód (pl. lyány – jány) és az egybe- és különírás (pl. honvédbaka – honvéd baka) használatát, amelyek nyelvjárási sajátosságokat kevésbé érzékeltetnek, ám olvasás közben zavaróak lehetnek. Szintén a mai elveknek megfelelően alkalmaztuk a központozást és az írásjeleket. A verses szövegek esetében minden sort nagybetűvel kezdtünk, és a sorok végére írásjeleket tettünk (kivéve az egyértelműen áthajló sorokat, amelyek a folklórban igen ritkák). Megtartottuk azonban Lázár Péter fonetikus jeleit, a számítógépes szövegszerkesztő program adta mozgástérben maradvá (ê, ë, ē, ā, â, ô karakterekkel). Szintén meghagytuk a kiejtésben is érzékelhető írásmódokat (pl. vót, főd, zöd, gyönnek, éccaka, ötözik, fejár, magátúl stb.). Megítélésünk szerint így létrejött egy jól olvasható, de a nyelvjárási sajátosságokat is érzékeltető szöveggyűjtemény. Ugyanakkor továbbra is előfordulnak benne következetlenségek, mert nem volt cél a teljes egységesítés: nem „egyenestítettük ki” Lázár Péter egyenetlenségeit, de nem is „tájszólásítottuk” vissza mesterségesen az eredetileg is modern átiratban leírt részeket.

A kétrészes gyűjtemény egységes szerkezetbe foglalásával, az egyedi sorszámok kiosztásával együtt természetesen az eredeti kézirat sorkezdetmutatóit is át kellett alakítanunk. Ennek során részben követtük Lázár Péter megoldását, aki csak a népdalokat és a balladákat szerepeltette a mutatóban, a többi műfajt nem, vagy csak hiányosan. Itt kiegészítettük ezt minden verses, strofikus szöveggel: a népdalok és a balladák

mellett az ünnepi köszöntők (karácsonyi, húsvéti, névnap) és a gyermekjáték szövegek (gyermekdalok, kiolvasók) is szerepelnek. Kihagytuk a mutatóból azonban azokat, amelyek nem önálló sorszámmon, hanem egy összefüggő szokásleírás részeként szerepelnek a szövegben (a betlehemes játékok és más népszokások verses szövegeit, a vőfélyverseket és bizonyos gyermekjáték szövegeket).

Bízunk abban, hogy ez a régóta várt forráskiadás nem csak a néprajz tudománytörténete és a szövegfolklór iránt érdeklődő szakemberek, hanem a Bodroghköz néprajzi kutatói, helytörténészei számára is hasznos kiadvány lesz. És reméljük, hogy a szövegek kiadásával hozzájárulunk a hagyományörzés értékmentő tevékenységéhez, segítjük a pedagógusok munkáját, és erősítjük a nagytárkányiakban a szülőfalu értékeinek megbecsülését.

Irodalom

- Balogh Pál Géza 2015. A karácsonyi ünnepkör szokásköltészete a Folklore Fellows magyar gyűjtéseiben. In Mohay Tamás (szerk.): *Belépő. Egyetemi dolgozatok az ELTE BTK Néprajzi Intézetéből*. Budapest, ELTE BTK Néprajzi Intézet, 11–56. p.
- Bán Aladár 1915. Jelentés a F. F. Magyar Osztályának eddigi gyűjtéseiről. *Ethnographia*, 26, 336–339. p.
- Banó István 1983. Szövegváltozatok egy népdalgyűjteményben. *Ethnographia*, 94, 36–50. p.
- Diószegi Vilmos 1972. *Sebestyén Gyula*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Fehér József 2006. A művelődés évszázadai. Régi irodalmi hagyományok. In Viga Gyula (szerk.): *Nagyvárkony I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához*. Somorja–Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 243–272. p. /Lokális és regionális monográfiák, 5./
- Szendrey Zsigmond 1924. *Nagyszalontai gyűjtés*. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság. /Magyar Népköltési Gyűjtemény, XIV./

Értesítő

- 1912 A ciszterci rend egri kath. főgimnáziumának értesítője az 1911/1912-es tanévről. Eger
- 1913 A ciszterci rend egri kath. főgimnáziumának értesítője az 1912/1913-as tanévről. Eger
- 1914 A ciszterci rend egri kath. főgimnáziumának értesítője az 1913/1914-es tanévről. Eger
- 1933 A ciszterci rend egri kath. főgimnáziumának értesítője az 1932/1933-as tanévről. Eger
- Eger c. hetilap*, 34. évf. 53. sz. (1911. július 5.)
35. évf. 43. sz. (1912. május 29.)
35. évf. 45. sz. (1912. június 5.)
- Egri Újság*, majd *Egri Népujság*, majd *Eger c. napilap*
24. évf. 54. sz. (1917. február 23.)
28. évf. 145. sz. (1921. június 29.)
39. évf. 213. sz. (1922. szeptember 20.)
40. évf. 40. sz. (1929. április 20.)
51. évf. 173. sz. (1940. november 2.)
48. évf. 190. sz. (1937. november 28.)
49. évf. 144. sz. (1938. szeptember 11.)
48. évf. 143. sz. (1937. augusztus 20.)
50. évf. 135. sz. (1939. augusztus 27.)
53. évf. 14. sz. (1942. január 24.)
53. évf. 27. sz. 1. (1942. február 16.)

- L. Juhász Ilona 2006. A halállal, halottakkal kapcsolatos hiedelmek és temetkezési szokások. In Viga Gyula (szerk.): *Nagytárkány I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához*. Somorja–Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 431–476. p. /Lokális és regionális monográfiák, 5./
- Katona Lajos 1908. Nemzetközi folklorista szövetség („FF”). *Ethnographia*, 19, 374–375. p. Magyar Katolikus Lexikon online <http://lexikon.katolikus.hu>
- Mizser Lajos 2006. A község nyelvi jellemzői. In Viga Gyula (szerk.): *Nagytárkány I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához*. Somorja–Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 229–242. p. /Lokális és regionális monográfiák, 5./
- Sebestyén Gyula 1912. A magyar néphagyomány emlékeinek országos gyűjtéséről. *Ethnographia*, 23, 193–199. p.
- Sebestyén Gyula–Bán Aladár 1912. Tájékoztató a Folklore Fellows Magyar Osztályának országos gyűjtéséhez. *Ethnographia*, 23, 200–213. p.
- Szalay Olga–Rudasné Bajcsay Márta 2001. *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése*. Budapest, Balassi Kiadó–Magyar Néprajzi Társaság. /Magyar Népköltési Gyűjtemény, XV./
- Tóth Arnold 2005. Harsányi István és a Folklore Fellows sárospataki gyűjtése (1913–1917). In Gulyás Judit–Tóth Arnold (szerk.): *Mindenes Gyűjtemény II. Tanulmányok Küllős Imola 60. születésnapjára*. Budapest, ELTE BTK Folklore Tanszék, 45–65. p. /Artes Populares, 22./
- Sz. Tóth Judit 2006. Jeles napi szokások és hiedelmek. In Viga Gyula (szerk.): *Nagytárkány I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához*. Somorja–Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 383–430. p. /Lokális és regionális monográfiák, 5./
- Verebélyi Kincső (szerk.) 1998. *Néphit szövegek*. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság. /Magyar Népköltési Gyűjtemény, XIX.)
- Viga Gyula 1996. *Hármas határon. Tanulmányok a Bodroghköz változó népi kultúrájáról*. Miskolc, Herman Ottó Múzeum. /Officina Musei, 4./
- Viga Gyula (szerk.) 2006. *Nagytárkány I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához*. Somorja–Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet. /Lokális és regionális monográfiák, 5./

ARNOLD TÓTH

THE FORMATION OF THE COLLECTION OF FOLK POETRY OF NAGYTÁRKÁNY. (THE COLLECTION OF PÉTER LÁZÁR AND THE FOLKLORE FELLOWS IN EGER, 1913–1914)

Roman Catholic priest Péter Lázár (1893–1942), as a student, in the years 1913 and 1914 carried out a collection of folk poetry in his native village of Nagytárkány. The framework of this activity had been provided by a national programme lasting several years. The collection starting in 1912 was organized by the Hungarian Ethnographical Society and the Hungarian Department of Folklore Fellows among secondary school and university students. The winning project of Péter Lázár has been preserved in an excellent condition in two handwritten booklets of 301 pages, and can be found in the Ethnological Archives of the Museum of Ethnography in Budapest. The beautiful handwritten, orderly collection classified according to theme and genre, contains folk songs, ballades, description of customs and folk beliefs, as well as texts of children’s folklore. In addition to materials of Nagytárkány, the manuscript has included texts from further municipalities too, such as from Keresztespüspöki, Eger, Parád, Ajak and Vásárosnamény. The publication entitled Nagytárkányi népköltési gyűjtemény (English: A Collection of Folk Poetry of Nagytárkány) is an equivalent critical

edition of the entire manuscript. The introductory study presents the story of the collection and the biography of Péter Lázár. The collection of more than 500 texts complemented by notes and first line index helps to preserve text tradition, and contributes to further comparative research.